

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Spoiler – spoilerez

Egy furcsa ige a franciában és a magyarban

„Pont a múltkor fejtegettem azt, hogy van pár ismerősöm, akik egyszerűen nem néznek előzeteseket, mert szerintük elrontja az élményt. Ebben sokszor igazat adok nekik, mert előfordult már velem is, hogy a trailer [filmelőzetes] gyakorlatilag megmutatott az alkotásból minden érdekes dolgot, én meg széttárt kézzel ültem a film végén, hogy most komolyan? Egy kétórás filmet simán el lehet rontani egy 2 és fél perces előzetessel.” – olvashatjuk Toronicza Péter A plakát is el tud spoilerezni egy filmet címen a promotions.hu/orszagos/zene-film-kultúra honlapján 2019. október 26-án megjelent cikkében (Toronicza 2019). Az idézet arról tanúskodik, hogy a *spoilerez*, *elspoilerez* ige – akárcsak a belőle képzett *spoilerezés* főnév – néhány éve már használatos nyelvünkben, noha azokat sem MINYA KÁROLY (2007, 2017, 2019), sem MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ (2008, 2021) nem szótározta még az új magyar szavakról szóló gyűjteményeiben.

A *spoiler* ige a ’spoilerez, elspoilerez, vagyis gondolkodás nélkül, esetleg kissé perverz módon szándékosan elárulja egy könyv vagy film végét’ jelentésben a francia nyelvben is nagyon terjedőben van. Használatát a nyelvészek – pl. JEAN PRUVOST, a francia szókinés és szótárak kiváló szakembere (PRUVOST 2022) –, illetve az akadémikusok – pl. FRÉDÉRIC VITOUX (2019) – több szempontból is kifogásolják. Először is, mert a beszélők gyakran helytelenül használják, összekeverik a hozzá hasonló, de más jelentésű, főleg a jogi nyelvben használatos *spolier* ’(erőszakkal vagy csalással) kifoszt, örökségből kiforgat’ igével. Másodszor, mert a szó furcsa, idegen hangzású, pedig könnyen helyettesíthető lehetne más francia szavakkal.

Honnan származnak ezek a furcsa igék a franciában és a magyarban? Természetesen az angoltól – vághatnánk rá. De ez csak részben igaz. Eredete ennél bonyolultabb.

A Francia Akadémia szótárának (DAF.) 1694-ben megjelent első kiadása már felvette a *spolier* ’jogi értelemben kifoszt, megfoszt’ jelentésű tárgyias igét, amit a korabeli helyesírás szerinti *despoüiller* szinonimával magyaráz (vö. mai francia *dépouiller* ’1. állatot megnyúz; 2. levetkőztet; 3. kifoszt, kirabol vkit; 4. feldolgoz, átvizsgál vmit’). További szinonimájaként pedig a szótár még a mára már kihalt *expolier* igét is megadja. Ami a szintén tárgyias ragozású *spoiler* igét illeti, megjelenését a francia nyelvben a Petit Robert egynyelvű francia szótár 2007-re teszi és az angol *to spoil* ’elrontani’ jelentésű igéből vezeti le (ROBERT – REY – REY-DEBOVE 2008).

A *spolier* szó jelentésének megértéséhez egészen az indoeurópai *spel* elemig kell visszamennünk, amely arra a – valószínűleg vadászathoz vagy harchoz kapcsolódó – körülmenyre utalt, hogy két dolgot brutálisan szétválasztanak. Ebből született meg később a latin *spolium*, *spolia* szó, ami lenyűzött állatbőrt vagy ellenségtől zsákmányolt ruházatot, fegyverzetet, majd általánosságban zsákmányt, rabolt holmit jelentett. Rövidesen megje-

lent a 'ruhájától megfoszt vkit, levetkőztet vkit → kifoszt, megfoszt' jelentésű *spoliare* és a hasonló jelentésű *despoliare* ige is, amely eredetileg a bőr eltávolításának aktusát jelölte.

A latinból kialakuló és fejlődő francia nyelvben azután felbukkantak a fenti igékből származó *esp(o)illier*, *despoüiller*, *depouiller*, *dépouiller* 'állat bőrét lenyúzza; vkit levetkőztet, kifoszt' jelentésű igék. Miután a viking származású normand Hódító Vilmos 1066-ban megszerezte Anglia trónját, majd általánossá tette a felsőbb társadalmi osztályokban a francia nyelv használatát, 1300 körül az *espoillier* ige is bekerült az angol nyelvbe, ahol a franciától eltérő hangtani fejlődés következtében a *to spoil* alakban és a 'megölt ellenséget levetkőztet, kifoszt' jelentésben rögzült.

Jegyezzük meg, hogy a szó fentebb jelzett eredeti '(hadi)zsákmány' jelentését idézi fel William L. Marcy new-yorki jacksonista szenátor híres mondása („To the victor belong the spoils”, azaz: 'A győztesé a zsákmány'), ami Andrew Jacksonnak, az Egyesült Államok 7. elnökének 1828-as választási győzelmére utal.

Később pedig a modern angolban kialakult az ige 'elront, tönkretesz' jelentése, ami már jól magyarázza a mai francia nyelvbe 2007-ben alakjában és kiejtésében eltorzulva visszatért *spoiler* [szpojlé] 'spoilerez, elspoilerez' ige jelentését és használatát. És ettől kezdve még annak is szem- és fültanúi lehetünk, hogy a francia nyelvhasználók – beleértve a médiát – rendszeresen összekeverik *spoiler* és a *spolier* alakokat.

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy 1971 óta használatos a franciában az ige homográf, de nem homofón alakja is, a *spoiler* [szpojler] 'légtérelő' jelentésű hímnemű főnév, vagyis az a karosszériaelem, amely a jobb aerodinamikát hivatott biztosítani.

Van-e mód arra, hogy elkerüljük ezt a furcsa, idegen hangzású kölcsönszót, ami végső soron nem is az angolból, hanem a franciából eredeztethető? Természetesen igen.

A magyar 'lelő egy poént, elárulja egy könyv vagy film végét' kifejezések megfelelő módon ki tudják váltani a *spoilerez*, *elspoilerez* igéket.

A frankofónia nyelvpolitikai intézményei – a Délégation générale à la langue française et aux langues de France, a Francia Akadémia Commission d'enrichissement de la langue française bizottsága Franciaországban vagy az Office québécois de la langue française a kanadai Québecben – rendszeresen sikeres franciásítási javaslatokkal kelnek a francia nyelv védelmére a haszontalan anglicizmusok visszaszorítása érdekében. Vizsgált ígénk esetében a fenti intézmények a szellemes *divulgâcher* ígét javasolták, amely a *divulguer* 'titkot, hírt kiszivárogtat' és a *gâcher* 'elront' ígék kombinációjából szóösszevonással alkotott mozaikszó, franciául úgynevezett *mot-valise*. A javaslat olyannyira bevált, hogy a *divulgâcher* ige szótáréretté is vált és a legismertebb francia egy nyelvű szótárak – Petit Larousse (PLI.), Petit Robert (ROBERT – REY – REY-DEBOVE 2008) – felvették azt címszóállományukba. A *divulgâcher* ige hosszabb ugyan, mint a *spoiler* anglicizmus, de az is igaz, hogy a két hétköznapi francia igéből létrehozott új alakot mindenki könnyen megérti, értelmezi: fiataloknak és kevésbé fiataloknak egyaránt tetszik. És még egy érdekes adalék: a szó a Scrabble nevű társas betűjáték francia változatában is megjelent és elfogadottá vált.

Hivatkozott irodalom

DAF. = *Dictionnaire de l'Académie française* 1–2. Paris, 1694.

MINYA KÁROLY 2007. *Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal.*

Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- MINYA KÁROLY 2017. *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MINYA KÁROLY 2019. *Új szavak III. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ 2008. *Divatszavak. 222 újszerű szó és szójelentés részletes magyarázata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ 2021. *Újabb divatszavak. 200 újszerű szó és szójelentés magyarázata példákkal*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PLI. = *Petit Larousse Illustré 2020*. Larousse, Paris, 2019.
- PRUVOST, JEAN 2022. *Quand «spoiler» spolie la langue française*. <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/actu-des-mots/quand-spoiler-spolie-la-langue-francaise-20220209> (2022. 03. 01.)
- ROBERT, PAUL – REY, ALAIN – REY-DEBOVE, JOSETTE 2008. *Le Nouveau Petit Robert 2008. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise*. Dictionnaires Le Robert, Paris.
- Toronicza Péter 2019. *A plakát is el tud spoilerezni egy filmet*. <https://promotions.hu/orszagos/zene-film-kultura/2019/10/26/plakat-spoiler-top10-film> (2022. 03. 01.)
- VITOUX, FRÉDÉRIC 2019. *Spoiler ou Spolier?* <https://www.academie-francaise.fr/spoiler-ou-spolier> (2022. 03. 01.)

BÁRDOSI VILMOS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Lektórium*

A kisebbségi lét folytán a határon túli, s így a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok is, számos államnyelvből származó másodnyelvi homonimával gyarapodtak (erről lásd pl. GAZDAG 2018). Jelen munkában is egy ilyen jellegű jelentésátvétel formájában realizálódó közvetlen kölcsönzésről kívánunk szót ejteni.

A bemutatni kívánt szó a *lektórium*, amely a latin *lectum*, *legere* származéka, ahogyan a *lector*, *lektor*, *lektorál*, *lektorátus* szavak is (TÓTFALUSI 2009: 105). A TESz. (2: 746), az EWUng. (2: 886) és az ESz. (482) is viszont csak a *lektor* szó eredetéről ad számot, a *lektórium*-ot származékként sem említi. BAKOS FERENC (IdSzSz.) szótárában sem találhatjuk meg. A *lectorium* szó a klasszikus latin nyelvben a vonatkozó szótáraink (FINÁLY 1884; GYÖRKÖSY 1963) anyagai alapján nem volt ismert, vagyis késői, feltételezhetően középkori, nyugati egyházi latin fejlemény. Első magyar nyelvi előfordulásáról nincsenek adatok, ugyanis azt az NySz., az OklSz., és az SzT. sem tárgyalja, ami alapján az feltételezhető, hogy szűk, egyházi körökben lehetett csak használatos. A *lektórium* (*lectorium*) ugyanis a középkori, ókeresztény templomokban szentélyrekesztő, a kórut a hajótól elválasztó fal vagy korlát (TOLCSVAI NAGY 2007: 614), amely a korábbi felolvasó emelvényből (olvasóerkélyből) alakult ki. A magyarországi latinságban a *lectorium* a fent említett jelentésekben a 15. század óta dokumentálható (MKLSz. 6: 70). A RévaiLex.

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.